

İdeal Din Dilinin İmkânsızlığı

Hasan Er*

Öz

Dil felsefesindeki Mantıkçı Paradigma filozofları şu tezi ileri sürdüler: “Sadece kognitif önermeler anlamlıdır. Gündelik dilimiz az veya çok belirsizlikler içerir. Bu nedenle ideal bir dil oluşturmak zorunludur.” Bu anlayış indirgemeciydi. Dilimizin ifadelerinin çok çeşitli olduğunu, önermelerimizin ve sözcelerimizin kognitif önerme ve sözcelerle sınırlandırılmayacağını göz ardı etmişti ve bu haklı bir tepkiyi ortaya çıkardı. Bu haklı tepki de Gündelik Dil Felsefesi adını almıştır. Dil felsefesindeki bu gelişmeler, Din felsefesi yapma biçimlerine de etki etmiş ve din dili çalışmalarının yaygınlık kazanmasına neden olmuştur. Din dili çalışmalarının ise iki farklı biçimi vardır. Bunlardan ilki, din felsefesinin problemlerine kutsal metinlerdeki ifadelerden dayanak aramadır. Diğeri ise, tüm din felsefesi çalışmalarında uygulanabilecek genel geçer bir dilsel kriter aramadır. İkinci grup din dili çalışmaları, daha çok Mantıkçı Paradigma’nın biçimsel dil kuramının etkisiyle oluşmuşlardır. Bunun sonucunda, kutsal metinlerden seçilen bazı dilsel öğelerden hareketle, Din felsefesinde ideal bir dil ve terminoloji oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca ele alınan tezlerin mantıksal bir formda sunulmasına gayret edilmiştir. Oysa kutsal metinleri doğru anlamamızı sağlayan evrensel bir dilsel kriter inşa etmek mümkün değildir. Ayrıca, bir dinî metnin dilinin ve dilsel özelliklerinin idealleştirilmesi imkânsızdır. Kutsal metinler mesajlarını muhataplarına iletirlerken, genel bir dilsel anlamlılık ölçütü ya da bütün dillere kaynaklık eden biçimsel bir dil kullanmazlar. Tersine bütün dilsel ifadeler gibi, hitap ettikleri toplumun gündelik dilini kullanırlar.

Anahtar Sözcükler: Din felsefesi, dil felsefesi, dinî sözceler, mantık, ideal dil, gündelik dil.

* Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı. [hasaner16@hotmail.com]. <http://orcid.org/0000-0001-7412-7635>

The Impossibility of Ideal Religious Language

Abstract

Philosophers of logical paradigm in Linguistic Philosophy asserted the following theory: "Only the cognitive propositions are meaningful. Ordinary language more or less contains ambiguity. It is therefore essential to build an ideal language." This insight was reductionist. It ignores the fact that language has various linguistic forms, and propositions and utterances shall not be limited by cognitive propositions and utterances. This lead to a reaction on reasonable grounds. This reasonable reaction was called Ordinary Language Philosophy. These developments in language philosophy have influenced the ways of religious philosophizing and have lead to the expansion of religious language studies. Religious language studies have two various forms. The first is to search for motives to the problems of religious language in the scriptures. The other is the search for a general linguistic criterion that can be applied in all studies of the Philosophy of Religion. The second category of religious language studies was emerged mostly by the influence of the formal language theory of logical paradigm. Consequently, based on some linguistic elements selected from scriptures, an ideal language and terminology has been tried to be created in the Philosophy of Religion. In addition, arguments are given in a logical form. However, it is not possible to construct a universal linguistic criterion that allows us to understand the scriptures correctly. It is also impossible to idealise the language and linguistic features of a religious text. When conveying their messages to their acceptors, they do not use a general linguistic significance criterion or a formal language that is a source for all languages. On the contrary, like all linguistic expressions, they use the everyday language of the society they address.

Keywords: Religious philosophy, linguistic philosophy, religious words logic, ideal language, ordinary language.

Bu makalede ilk önce, 17. yy'dan sonra yaygınlık kazanan ideal dil çalışmalarının din dili çalışmalarındaki yansımaları ve bütün dinler için geçerli bir din dili belirlemenin imkânsızlığı ortaya konacaktır. Daha sonra ise kutsal metinlerin, hitap ettikleri toplumların gündelik dil kullanımlarına bağlı kaldıkları olgusu üzerinde durulacaktır. Çalışmamız genel anlamda dil felsefesindeki yaklaşımlar çerçevesinde temellendirilecektir. Çalışmamızın başında, dil felsefesi öncesinde ve dil felsefesi geleneği içerisinde yapılan ideal dil çalışmaları hakkında bilgi verilecektir. Sonraki aşamada, ideal dil söyleminin yerini alan gündelik dil çalışmalarından bahsedilecektir. Çalışmamızın son bölümünde ise ideal bir din dilinin kurgulanamayacağı ve dinî metinlerin kendi toplumlarının gündelik diline bağlı kaldıkları ortaya konacaktır.

17. yüzyılda, gerek bilim dünyasında gerekse felsefe dünyasında, kesinlik düşüncesi yaygınlık kazanmıştır. Bu kesinlik düşüncesi zamanla insanın dünyadan özgürleşmesine ve dünyanın kontrol altına alınabileceği düşüncesinin oluşmasına sebep olmuştur. Oluşan yeni bilim anlayışı sonrasında dünya insanı kuşatan bir güç olmaktan çıkmış, insanın hâkimiyetine ve kontrolüne girmiştir.¹ Doğanın matematiksel dille yazılmış bir kitap olduğu fark edilmiş ve bu dilin kodlarının çözümü için yeni kuramlar üretilmiştir. Newton, bilimsel çalışmaları kesinliğe ulaştıracak matematiksel dili geliştirerek bilimsel yöntemin tek otorite kabul edilmesini sağlamıştır. Bu gelişmelerden sonra evren, gizemlerle dolu canlı bir yapı olarak değil, mekanik yapısı iyi kavrandığında her zaman aynı sonucu veren bir makine olarak görülmüştür.²

Pozitif bilimlerdeki söz konusu gelişmelere bağlı olarak, daha sonraları insan ve toplum bilimleri için de geçerli olacak, matematiksel bir mantık dili inşa edilebileceği anlayışı güç kazanmıştır. Kesinlik ideali güden matematik dilinin sosyal bilimlerde de kullanılıp kullanılamayacağı araştırılmaya başlanmıştır. Diğer bir ifadeyle, doğa bilimlerindeki kesinliğe ulaşma ideali, zamanla insan ve toplum bilimlerine de taşınmış ve bu bilimleri aktarmada güvenli bir araç aranmaya başlanmıştır. Bu gayretin sonucunda fiziğin dili ve yöntemi, insan ve toplum bilimlerinde de bir model olarak kabul edilmiştir. Devamında ise, insan ve toplum bilimlerindeki belirsizliğin giderilebilmesi için, kesinlik içeren matematiksel ve mantıksal bir dil kurgulanması gerektiği görüşü yaygınlık kazanmıştır.³ İnsan ve toplum bilimlerinde de nesnel sonuçlara, sadece matematiğin tek anlamlı terimlerine başvurularak kurgulanan cansız ve sabit bir dil yoluyla ulaşılabileceği savunulmuştur. Bu

¹ Gökhan Yavuz Demir, *Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2007), 72.

² Demir, *Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği*, 74.

³ Demir, *Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği*, 78.

dil, olguları, sadece kendilerine odaklanarak temsil edebilecek, kesin ve tek anlamlı mantık dilidir.⁴

Belirsizlikten uzak, kesin dil arayışının ilk örneklerini Leibniz'de görmekteyiz. Leibniz bütün bilimlerin kullanabileceği ideal bir dil kurmanın mümkün olduğunu iddia etmiştir.⁵ İdeal dil arayışının en sistematik örneklerini ise Frege, Russell, Birinci Wittgenstein, Carnap ve Ayer gibi Mantıkçı Paradigma filozofları sunmuşlardır. Bu filozofların etkisiyle, olgulara ilişkin epistemik kesinlik yerine, sözceler veya önermelere ilişkin anlamın kesinliği fikrine geçilmiştir.⁶ Kesin bilgiye ulaşmak için mantıksal bir dil inşa etmek gerekmektedir.⁷ Gündelik dil, kesin ve değişmez doğrulara ulaşmak için yetersizdir.⁸ Çünkü gündelik dildeki birçok ifadenin anlamı kapalıdır ve bu durum, filozofun evreni açık kılma faaliyetini sekteye uğratmaktadır. Felsefî problemler gündelik dildeki bazı ifadelerin karmaşıklıklarından kaynaklanmaktadır. Bütün bu anlam karışıklıklarını gidermenin yolu ise dilin işleyişini çözümleyerek, açık ve net anlamlı sözcüklerden oluşan ve bütün dillere uygulanabilecek yapay bir dil kurmaktır.⁹ Bu dil, matematiksel sistemle aynı yapıda olan mantıktır.¹⁰ Felsefenin görevi sadece bu yapıdaki bir dile dayalı analiz yapmaktır.

Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ideal dil üzerine yapılan felsefelerin etkisinin azaldığını görmekteyiz. Wittgenstein'in ikinci dönem çalışmaları, Mantıkçı Paradigmanın dilin fonksiyonunu sadece kognitif önermelerle sınırlandıran düşüncesinin tutarsızlığını ve sadece olguları temsil eden mantıksal bir dilin tek başına yetersizliğini ortaya koymuştur.¹¹ Wittgenstein'dan etkilenen birçok dil filozofunun da, ideal dilin elverişliliğine olan inancı azalmıştır. Matematiksel mantık çalışmaları, 1940'lı

⁴ Demir, *Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği*, 69.

⁵ Ömer Naci Soykan, *Felsefe ve Dil*, 2. baskı, (İstanbul: MVT Yayıncılık, 2006), 51.

⁶ Zeki Özcan, *Viyana Çevresi Üzerine*. (Ankara: Birleşik Yayınevi) 43.

⁷ Atakan Altınörs, *Anlam, Doğrulama ve Edimsellik*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2001), 17.

⁸ Jean Gerard Rossi, *Analitik Felsefe*, trc. Atakan Altınörs (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001), 47; Erkut Sezgin, *Wittgenstein'in Ardından Beden ve Zihin Hareketleri*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 2002), 10; Ferhat Akdemir, *Alvin Plantinga ve Analitik Din felsefesi*, (Ankara: Elis Yayınları, 2007), 23.

⁹ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, trc. Oruç Aruoba (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), 3.323 ,3.324, 3.325; Özcan, *Dil Felsefesi I*, (İstanbul: Sentez Yayınları, 2014), 25.

¹⁰ Hans Hahn, *Gereksiz Entiteler (Viyana Çevresi Üzerine İçerisinde- Ockhamlı Usturası)*, trc. Zeki Özcan, (Ankara: Birleşik Yayınevi) 161; Oswald Hanfling, *Philosophy and Ordinary Language*, (Routledge, 2001), 152.

¹¹ Özcan, *Dil Felsefesi III*, (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2018), 50.

yıllarda yaşanan bu dönüşüm sonucunda yerini gündelik dil çalışmalarına bırakmıştır.¹²

Gündelik Dil Paradigması filozofları, dilin alanının daraltılmasına karşı çıkmışlar ve bütün dillerdeki ifadelerin zenginliğini ve çeşitliliğini dikkate almışlardır. Dillerin felsefî analizinin önemine vurgu yapmışlardır. Bu filozoflara göre, mantık aracılığıyla formel bir dil kurma çalışmaları boşunadır.¹³ Gündelik dildeki birtakım unsurları eleyerek dili kusursuz kılmaya çalışmak imkânsızdır. Dil, sabit bir formel yapı içine hapsedilemeyecek ve hiçbir biçimsel yapıya sığdırılamayacak kadar çeşitli ve zengin bir yapıdır. Çünkü dil, yaşam biçimlerinin sonsuz çeşitliliğini ve zenginliğini temsil etmektedir.¹⁴

Gündelik Dil Filozoflarına göre bütün diller kendi otantik yapısı ve işleyiş biçimi içinde değerlendirilmelidir. Sabit, durağan dil anlayışı terkedilmeli, bunun yerine değişen, gelişen ve yenilenen bir obje dili anlayışı tesis edilmelidir.¹⁵ Dil belli bir toplumun dilidir ve o toplumun kültürel unsurlarından bağımsız değildir. Ve bu yapısıyla, diğer toplumların dilleriyle hem ortak hem de farklı öğeler içermektedir. Bu sebeple tek bir mantık dili yerine, dillerin ve kullanımların çokluğu görüşü kabul edilmelidir.¹⁶

Biçimsel bir dil, sadece olgulara ilişkin ifadelerin analiziyle ilgilenmektedir. Oysa dilsel ifadeler çok çeşitli ve farklıdır. Matematiksel bir dil tek başına bu çeşitliliği ifade edemez. Gündelik dilimiz ise bu çeşitliliği ifade edebilecek kapasitededir.¹⁷ Çünkü gündelik dil ile olguların zenginliği ve çeşitliliği arasında sıkı bir ilişki vardır.¹⁸ Gündelik dil de lengüistik toplumun dili dairesinde, kullanım koşulları ve söylem tarzlarının somut çeşitliliği ve zenginliği içinde ele alınmalıdır.¹⁹

Bize doğru anlamı veren şey, dil üzerine yapılan mantıksal ve matematiksel çalışmalar değil, gerçek üzerine yapılan reel betimlemelerdir.²⁰ Hiçbir cümle, ait olduğu toplumdaki kullanım şartlarından bağımsız biçimde

¹² Wittgenstein, *Felsefî Soruşturmalar*, trc. Deniz Kanıt, (İstanbul: Küyerel Yayınları,2000), 120; Özcan, *Dil Felsefesi II*, (İstanbul, Sentez Yayınları,2016), 17.

¹³ Özcan, *Dil Felsefesi II*, 25.

¹⁴ Altınörs, *Anlam, Doğrulama ve Edimsellik*, 5; Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, (İstanbul: Say Yayınları, 2010), 968.

¹⁵ Özcan, *Dil Felsefesi I*, 8,24.

¹⁶ Sezgin, *Wittgenstein'in Ardından Beden ve Zihin Hareketleri*, 47; Latif Tokat, *Din felsefesi Yazıları*, (Ankara: Elis Yayınları, 2015), 45.

¹⁷ Özcan, *Dil Felsefesi III*, 49.

¹⁸ Altınörs, *Anlam, Doğrulama ve Edimsellik*,5; Cevizci, *Felsefe Tarihi*, 968.

¹⁹ Özcan, *Dil Felsefesi I*, 30.

²⁰ Özcan, *Dil Felsefesi I*, 9.

değerlendirilmemelidir. Çünkü anlam, dilin tarihsel arka planında yer almaktadır.²¹ Bu sebeple, önermelerin anlamı sadece dilsel unsurların semantik ve sentaktik dizilişinde aranmamalıdır. Bunun yanında, konuşanın içinde bulunduğu dil dışı unsurlar da dikkate alınmalıdır.²² Çünkü anlam, konuşmanın içinde şekillendiği yaşam formları ve kullanım biçimleri çerçevesinde oluşur.²³ Gündelik Dil Paradigmasına göre dil, tek bir açıklama biçimine indirgenmemelidir; çünkü dilin çok karmaşık bir yapısı vardır ve uyuşmsal bir araçtır. Kullanım koşullarının sınırsız çeşitliği çerçevesinde yapılmayan dilsel bir çalışma, anlam karışıklıklarına sebep olacaktır.

Dil üzerine yapılan bütün bu çalışmalar sonucunda oluşan dil anlayışları ve dil anlayışlarında gerçekleşen her türlü dönüşüm, din dili çalışmalarının şekillenmesinde de belirleyici olmuştur. Din dili çalışmaları gözden geçirildiğinde, ideal dil anlayışından gündelik dile doğru gerçekleşen dönüşümün, din diline bakış açıları da yaşandığını görmekteyiz. Mantıkçı Paradigmanın dil anlayışından ve ideal dil çalışmalarından etkilenen bazı din dili araştırmacıları, Din felsefesi problemlerinin ele alınmasında ortak bir dil arayışına girmişler ya da dinî metinlerde kullanılan dil ya da dilsel özellikleri ideal bir yapı olarak görme eğilimi göstermişlerdir.

Aslında “ideal din dili” kavramını kullanarak, kendi sembolleri olan mantıksal forma sahip bir dil kurma gayretini kastetmemekteyiz. Kastettiğimiz şey, dinî metindeki dile ve dilsel kullanımlara genelgeçer bir anlam yükleyerek, dilin kendi lügüistik ve özel şartlarının ihmal edilmesi sorunudur. Din dili çalışmaları, kutsal metinlerdeki ifadelerin, Din felsefesinin daha önceden belirlenmiş problemleriyle ilişkilendirilerek analiz edilmeleri şeklinde gerçekleşmiştir. Diğer bir ifadeyle din dili çalışmaları, Din felsefesinin problemlerini çözme sürecinde, kutsal metinlerdeki o problemle ilişkili görünen ifadelerin alınıp, sorunu temellendirmek için ya da sorunun çözümüne bir kanıt olarak kullanılması biçiminde gerçekleştirilmiştir. Ancak bu yapılan şey, kutsal metinlerden problematik üretmek değil, daha önceden belirlenmiş problemleri kutsal metinlere tasdik ettirmektir. Din dili diye yapılan çalışmaların ortak özelliği budur.

Yapılan din dili çalışmalarını “ideal din dili” olarak tanımlamamızın bir diğer sebebi de, bu çalışmalarda genelgeçer bir anlamlılık ölçütü, genelgeçer bir kriter aranmasıdır. Bu dil anlayışlarına göre, dilsel bir kullanımın anlamlı olabilmesinin tek şartı o kullanımın doğru olmasıdır. Başka bir ifadeyle, bir konuşmanın anlamlı olmasının ölçütü o ifadenin doğrulanabilirlik

²¹ Doğan Özlem; *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, (İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2001), 523.

²² Özcan, *Dil Felsefesi II*, 26.

²³ Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, 23; İbrahim Bor, *Analitik Dil Felsefesinde Dil, Düşünce ve Anlam*, (Ankara: Elis Yayınları, 2014), 87.

ölçütleriyle uyumlu olmasıdır. Bir ifade, olgu durumunu doğru biçimde yansıtıyorsa anlamlı, aksi durumda ise anlamsızdır. Geleneksel dil anlayışları ve Mantıkçı Paradigma filozofları tarafından savunulan bu anlayış, gündelik dildeki doğrulanamayan ama anlamlı olan birçok dilsel kullanımı görmezden gelmiştir. Oysa gündelik dilde olgusal karşılığı olmamasına rağmen anlamlı olan birçok konuşma biçimi vardır. Austin bu dilsel alanı Söz Edimleri olarak adlandırmıştır. Austin'e göre anlam sorunlarının kaynağı, bu konuşma biçimlerinin ihmal edilmesidir.²⁴

Konuşurken mevcut dilin imkânlarını kullanmak yerine yeni bir anlam kriteri üretmeye girişmek, anlamın muhataba sağlıklı bir biçimde ulaşmasını engelleyecektir. Mantığa dayalı bir dil anlayışı, konuşanın ve dilin içinde bulunduğu şartları dikkate almayan bir anlam anlayışını kabul etmek olacaktır. Oysa anlamı belirleyen öncelikli unsur, konuşanın ve dilin içinde bulunduğu dil dışı şartlardır.²⁵ Anlam araştırmasında yapılması gereken şey dilin altında mantıksal bir yapı aramak değil, dilin kullanış biçimine ve kullanıldığı bağlama bakmaktır.²⁶ Anlam, cümlelerin olguyla ya da tecrübeyle olan mantıksal uyuşmasında aranmamalıdır. Anlam cümlelerin kullanım koşullarında ve icra ettiği fonksiyondadır.²⁷

Bütün diller için geçerli ideal bir mantıksal form ya da anlam kriteri olmadığı için, dinî metinlerin de dayandığı böyle bir genel geçer kriter yoktur. Buna bağlı olarak, diğer konuşma türleri gibi din dili için de başka mantıksal yapı ya da statü aramak veya din dilini ideal dilsel bir form gibi görmek yanlıştır. Dinî metinler başka bir konuşma türüne indirgenmelidir.²⁸ Bütün metinler gibi dinî metinler de kendi toplumunun gündelik dil pratikleri çerçevesinde anlaşılmalıdır. Metnin bağlı olduğu gündelik dil kullanımlarında yer almayan bir kavramlaştırma ya da terim üretme durumunda mesajın önü tıkanmış olur. Aynı şekilde, dinî metinde yer alan bir ifade ya da kullanılan retorik türleri idealleştirilerek evrensel bir dilsel forma dönüştürülmemelidir. Buna bağlı olarak, dinî metinlerde kullanılan bazı sözcüklerle bu sözcüklerin işaret ettikleri anlamlar arasında her zaman nesnel bir uyuşma aranmamalıdır.²⁹ Zaten bu uyuşma, dinî metinlerin ortaya çıktığı toplumun gündelik dil pratiklerinde önceden sağlanmıştır ve muhataplar bu uyuşmaya vâkıftırlar. Bu sebeple de diyalog anında bir anlam kargaşası yaşanmamaktadır. Sözcelenen cümle, mevcut gündelik dil

²⁴ Daniel Vanderveken - Susumu Kubo (edition), *Essays in Speech Act Theory*, (John Benjamins Publishing Company, 2001), 3; Jerrold M. Sadock, *Toward a Linguistic Theory of Speech Acts*, (Academic Press, 1974), 8.

²⁵ Tokat, *Din felsefesi Yazıları*, 107.

²⁶ Turan Koç, *Din Dili*, 2. baskı (İstanbul: İz Yayınları, 1998), 249.

²⁷ Koç, *Din Dili*, 169.

²⁸ Koç, *Din Dili*, 261.

²⁹ Koç, *Din Dili*, 273.

kullanımı dışında başka bir mantıksal yapıya göre ya da doğrulama kriteri çerçevesinde anlaşıldığında ise anlam sorunlarının ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Din dili kendi kendine yeten, gündelik dil kullanımlarından bağımsız özel bir dil değildir; kendi döneminde kullanılan mevcut dilin kategori ve ifadelerinden ve kavramlarından faydalanan bir dildir.³⁰ Sınırsız sayıda söylem biçimleri vardır.³¹ Kutsal metinler okunurken yapılması gereken de, metni başka bir söylemin mantığına indirgemeden, metnin bağlı olduğu dilsel form dairesinde hareket etmektir.³² Çünkü dinî metinler yeni bir dil kurgulamamış, olan dili kullanmışlardır. Bunu yaparken de dilin olağan kullanımının dışına çıkmamışlardır. Dinî metinlerin kendilerine özel dilleri yoktur. Dinî metinler anlaşılır olabilmek için mevcut dilin sınırları içinde hareket etmişlerdir. Çünkü muhatap kitlenin genel dil kullanımına bağlı olmayan bir söylem, muhataplarca anlaşılamayacaktır.

Dinî metinleri anlama çabalarında sıkça karşılaşılan sorunlardan biri, metinde kapalı anlamlı kelimelerin yer almasıdır. Bu sorun üç büyük dinin kutsal kitapları için de geçerlidir. Oysa metnin anlaşılabilir olması için kapalı anlamlı bir ifade olmaması gerekmektedir. Kapalı anlamlı kelimelerle ilgili tartışmalarının yaşanmasının sebebi, dinî metinlerin anlamı net olmayan kelimeler kullanması değildir. Bunun sebebi, metnin olduğu dönemdeki gündelik dilde basit anlamlı olan bir kelimenin, metnin olduğu konjonktürden uzaklaşıldıkça bağlamının ve referansının belirsizleşmesidir. Bu durumu aşmak için, ifadenin, kullanıldığı dönemdeki gündelik dilde ne anlamda ve hangi fonksiyonu icra etmek için kullanıldığını tespit etmek gerekmektedir.

Dinî metinlerde anlatılan bazı tarihsel olayların tutarsız hattâ saçma olarak anlaşılmasının sebebi de mevcut gündelik dil kullanımlarından uzaklaşılmasıdır. Dinî metinler, en açık hâliyle gündelik dili kullanırlar. Bugünün dil alışkanlıkları çerçevesinde değerlendirilen bir anlatı anlamsız gelebilir. Ancak önemli olan, bu anlatının metnin şekillendiği dönemde muhataplarca nasıl anlaşıldığıdır. Bu sebeple dinî metinlerdeki bazı anlatı, ifade ve dilsel kullanımları anlamaya çalışırken, bu unsurların şimdiki

³⁰ Koç, *Din Dili*, 264.

³¹ Andreas H. Jucker - Irma Taavitsainen, (ed), *Speech Acts in the History of English*, (John Benjamins Publishing Company, 2008), 9; Altınörs, *Analitik Felsefe* (Der), (İstanbul: Say Yayınları, 2008), 106-107.

³² Koç, *Din Dili*, 249.

anlamlarına değil, kullanıldıkları dönemdeki gündelik anlamlarına bakmak gerekmektedir.³³

Bütün dinî metinler için geçerli ideal bir dilin varlığını kabul ettiğimizde ya da dinî metnin kullandığı dili idealleştirdiğimizde, anlamsal sorunların yaşanmamış olması gerekirdi. Dinî metinlerle ilgili bir anlam belirsizliği yaşandığında, kesin doğruyu temsil eden ideal dil çerçevesinde bir çalışma yapmak yeterli olurdu. Yani metin, üretilen ideal dil çerçevesinde okunduğunda hiçbir ifadenin anlamının kapalı kalmaması gerekirdi. Aynı şekilde hiçbir tarihsel anlatının, modern zamanlardan bakıldığında tutarsız ya da anlamsız gözükmemesi gerekirdi. Oysa durum hiç de öyle değildir. Dinî metinlerle ilgili okumalarda, sürekli anlam kargaşası yaşanmaktadır. Bunun sebebi ise bu sorunları nihayete erdirecek ideal bir mantıksal din diline sahip olmayışımızdır. Aksine, asıl anlam karışıklıkları, din dilini bütün dönemler için geçerli bir dil olarak kabul ettiğimizde başlamaktadır. Bu noktada başvurulması gereken kaynak bir mantık dili değil, metnin ait olduğu gündelik dildir.

Kutsal metinlerin dönemin gündelik diline bağımlı olduklarını ifade ederken, gündelik dilde herhangi bir değişiklik yapılamayacağını anlatmaya çalışıyor değiliz. Dinî metinler gündelik dile bağlı kalmakla beraber gerekli yerlerde birtakım değişiklikler de yapabilirler. Bu durum gündelik dildeki bazı kelimeleri yeniden tanımlama ve teolojik bir üst dile dönüştürme biçiminde gerçekleşir. Aslında bu durum sadece dinî metinler için de geçerli değildir. Dil dinamik bir yapıya sahiptir. Bazı kelimelerin anlamları zamanla birtakım değişikliklere uğramakta ve bu durum Gündelik Dil Paradigması tarafından yadırganmamaktadır. Aksine Gündelik Dil Paradigması, dili sabit kılmaya çalışan dil felsefelerinin karşısında yer almaktadır. Dil, dinamik yapısı sayesinde, din dışı bağlamlarda kullanılan ifadelerin, dinî ifadeler için de kullanılmasına izin vermektedir. Gündelik dilde yer alan bir ifade, başka bir bağlam çerçevesinde de kullanılabilmekte, hattâ zamanla bu bağlamda elde ettiği anlam eski anlamının önüne geçebilmektedir. Yani kutsal metinler, dinî olmayan kavram ve terimleri kullanırken onlara yeni anlamlar da verebilirler, ancak bu; gizli, metafizik, özel bir anlamlandırma değil, gündelik dil pratikleri içerisinde anlaşılacak bir dönüştürmedir.³⁴ Kutsal metinler gündelik dilin ifadelerini, kendi bağlamı içerisinde yeni bir dinî olgu durumunu, normu ya da değeri anlatmak için kullanmışlardır. Sonuç olarak,

³³ Ayşe Eziler Kıran, *Dilbilim, Anlambilim Ve Edimbilim*, (Ankara-Turkey: *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/6 Spring 2014), 726.

³⁴ Koç, *Din Dili*, 172.

gündelik dilin ifadeleri Tanrısal mesajın oluşturulmasında vazgeçilmez bir araç türü olmaktadır.³⁵

Kutsal metinler, ampirik olarak deneyimlenemeyen durumlardan, örneğin gayb âleminde söz ederken, önerme içeriğinin anlaşılması için zorunlu olarak analogiler ya da metaforlar kullanmışlardır. Kutsal metinler bunu yaparken bile gündelik dilin çağrışımlarını, imgelerini ve betimlerini kullanmışlardır. Diğer bir ifadeyle, kutsal metinlerdeki gayb âlemiyle ilgili ifade ve tasvirlerle bakıldığında, bu ifadelerin tamamının muhataplarca bilinen ve kullanılan günlük, olağan ifadeler olduğu görülmektedir. Gayb âlemine ait gündelik olmayan hakikatler, gündelik dilin ifadeleri kullanılarak anlatılmıştır.

“İdeal din dili” ya da “bütün dinî metinler için genelgeçer dilsel bir kriter arama” ifadeleriyle eleştirdiğimiz şeyin, dili kendi tarihsel şartlarından uzaklaştırarak, onu değişmez, evrensel bir yapı olarak algılamak olduğundan bahsetmiştik. Şimdi tezimizin daha iyi anlaşılabilmesi için Kur’n’dan bazı örnekler vermek istiyoruz.

Kur’ân dili hakkında yapılan birçok çalışmada Kur’ân’ın sözlü bir metin olduğundan bahsedilmektedir. Kur’ân; tarihsel, sosyal, kültürel yapının zorunlu sonucu olarak, sözlü bir mesajdır. İdeal din dili anlayışı ise, Kur’ân sözceleri üzerindeki dönüştürücü etkisiyle, kültür bağımlı sözlü bir dili kültür üstü yazılı bir dile dönüştürmüş ve bütün sözlü kültürleri aynı ölçütler içerisinde homojen ve biçimsel bir dil haline getirmiştir. Bu anlayışın etkisiyle, sözlü ifade biçiminin en uygun yöntem olduğu için Kur’ân’da yer aldığı dair açıklamalar yapılmıştır.³⁶ Bu çalışmaların bir kısmında sözlü kültür, evrensel bir tanımlama ile idealleştirilmiş ve bütün sözlü kültürlerin aynı değer ve zenginliği taşıdığı izlenimi verilmiştir. Oysa bütün kutsal metinler gibi Kur’ân da, kendi tarihsel koşullarının etkisiyle oluşan bir ifade olma özelliğini kaybedemez. Kur’ân sözlü ifade biçimini, en doğru yöntem olduğu için değil, toplumda yer alan bir ifade biçimi olduğu için kullanmıştır. Sonuç olarak Kur’ân, gündelik dilin sentaksına ve kültürel tasavvurlara bağlılığını kaybedemez. Kur’ân’ın sözlü ifade biçimini kullandığı gerçeğinden yola çıkarak, sözlü kültüre ayrı bir değer atfetmek ya da onu ideal bir dilsel kullanım olarak değerlendirmek, metni gündelik dilde karşılık geldiği anlam çerçevesinden uzaklaştırmak olacaktır.

İdeal dil biçiminin kabul edilmesinin olumsuz bir başka sonucu da şudur. Dilimizdeki ampirik sözceler ifade etmeye yarayan önermelerle Kur’ân’daki önermeler arasında ortak bir nokta bulma çabası oluşmuştur. Bunun

³⁵ William T. Blackstone, *Dinsel Bilgi Sorunu/Felsefî Çözümlemelerin Dinsel Bilgi Sorununa Etkileri*, trc. Tuncay İmamoğlu (İstanbul: Ataç Yayınları, 2015), 138.

³⁶ Bkz. Süleyman Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur’ân*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008)

sonucunda Kur'an'daki birtakım ayetlerin modern bilimin bazı keşiflerine işaret ettiği tezi ortaya çıkmıştır. Bu anlayış neticesinde, evrendeki ampirik olgularla ilgili bazı kevnî ayetlerin, birtakım bilim alanlarına, araştırma ve araştırmayı sonuçlandırma konusunda ilhamlarda bulundukları kabul edilmektedir.³⁷ Bu tür yaklaşımların nedeni, bilimle din arasında var olan gerilimi ortadan kaldırmak ve kutsal metnin modern bilim tarafından yalanlanması önüne geçmektir. Bize göre ise bu tutum yanlıştır. Çünkü bu yaklaşım, söz konusu ayetleri dönemin popüler bilim diline indirgemektedir. Herhangi bir ayetin modern çağların popüler bilim diline indirgenerek gündelik anlamından koparılması ve dönemin bilim diline indirgenmesi bir yanılgıdır. Kur'an'ın gündelik dile bağlı kaldığı gerçeği dikkate alındığında ise, bilimsel olarak nitelenen ayetlerin çok daha başka anlamlar taşıdığı ortaya çıkmaktadır.³⁸

Kur'an'da geçen ve bilimsel olarak nitelenen ayetler iki şekilde anlaşılmalıdır. Bu ayetler, ya dönemin bilinen tabiat tasavvurunu yansıtmaktadır ki Allah bu ayetlerle genelde kudretini, nimetini ve hikmetini göstererek muhatabı kendine imana yönlendirmeyi hedeflemektedir. Ya da bu tür ayetler, insanların açıklayamadıkları bazı doğa olaylarını örnek vererek, muhatapta kozmik yapıya karşı bir hayranlık uyandırarak, Allah'ın yüceliğine inandırmayı amaçlamaktadır. Tatlı su ile tuzlu suyun (ayetdeki şekliyle 'acı su') birbirine karışmamasını Allah'ın büyüklüğüne delil olarak gösteren ayet³⁹ birinci duruma örnektir. İkinci açıklamaya örnek olarak da, gemilerin denizde yüzmelerini Allah'ın bir nimeti olarak gösteren ayet verilebilir.⁴⁰ Gemilerin suda yüzebilmesi, suyun kaldırma kuvvetini bilen toplumlarda sıradan bir tabiat olayı olarak görülebilir. Ancak bu durum, suyun kaldırma kuvvetinden haberi olamayan Araplar için gizemli bir tabiat olayıdır. Antik çağlarda yaşayan bazı toplumların gemilere kutsiyet atfetmeleri de aynı sebepten olsa gerektir.

Kur'an ayetlerinin gündelik kullanımlarından uzaklaştırılarak modern bilimin biçimsel diline indirgendiğine dair verilebilecek başka bir örnek de Kıssalardır. Kıssalar, bazı araştırmacılar tarafından sıradan tarihî olaylar gibi görülmekte, kıssaların nerede ve ne zaman gerçekleştiğine dair tespitler yapılmakta ya da anlatılan olaylar sebep-sonuç silsilesi içerisinde ortaya konmaktadır. Başka bir ifadeyle bu anlayış, kıssaları kendi anlam dünyasından çıkararak modern tarih biliminin diline indirgemektedir. Bu yaklaşımın çok ciddi bir sonucu vardır. Kimi kıssalar birbirinin tekrarıdır ve bazen de bir ve aynı kıssa farklı öyküler içermektedir. Bu durumda,

³⁷ Mustafa Öztürk, *Meal Kültürümüz*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011), 1.

³⁸ Öztürk, *Meal Kültürümüz*, 63; Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu (Bir Zihniyet Tahlili)*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009), 44.

³⁹ Furkan, 25/53; Rahman, 55/19, 20.

⁴⁰ Bakara, 2/164.

istemeden de olsa, kıssalarda çelişkiler ve tutarsızlıklar görme gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kıssaların fonksiyonelliği hakkında şüpheler uyanmaktadır. Kur'ân'ın indiği toplumun gündelik dil pratikleri dikkate alındığında ise bu tür değerlendirmelerin bir yanılgıdan ibaret oldukları ortaya çıkmaktadır. Kıssalarda ne çelişki, ne tutarsızlık ne de yetersizlik vardır. Çünkü, muhataplar hangi olgunun referans olarak kullanıldığına ve neyin ima edildiğine dair kesin bilgiye sahiptirler. Bu sebeple, söz konusu ayetleri dinleyen ilk muhataplar bu tür eleştirel tepkiler vermemişlerdir.

Kıssalarla anlatım Kur'ân'da çok önemli bir yer tutar. Diğer söz sanatlarının yanında, geçmiş olaylarla ilgili ifadeler kullanılarak, mesajın etkili biçimde anlatılması hedeflenmiştir. Çünkü kıssa anlatımı, toplumun yaygın anlatım biçimidir. Ancak yine de kıssa anlatımı, ideal bir dilsel kullanım biçimi olarak görülmemelidir. Kur'ân, kıssalarla anlatma yolunu tercih ederken, bütün sözlü kültürlerde hâkim bir tekniği kullanmıştır. Yani Kur'ân, olabilecek en etkili anlatım biçimi olduğu için değil, dönemin yaygın anlatım biçimi olduğu için kıssalara başvurmuştur.

Bizce günümüz insanının kıssaları değerlendirirken problematik gördüğü; kıssalardaki tekrarlar, aynı kıssanın farklı yerlerde farklı şekillerde anlatılması gibi hususlar, gerçekte Kur'ân'ın indiği toplum için problem değildir. Üstelik Kur'ân 23 yıl içerisinde farklı zamanlarda farklı muhataplara kıssalar aracılığıyla ulaşırken, sözün o andaki etkisini dikkate almıştır. Dolayısıyla, muhatapların değişmesi; kıssaların içeriğini, yer ve zamanını, hattâ sunuluş biçimlerini değiştirmiştir ve bunda da bir çelişki yoktur. Kıssalarda adı geçen peygamberlerin tamamının muhatap toplum tarafından tanınan ve bilinen peygamberler olması da tesadüf değildir.⁴¹ Kur'ân'da, muhataplarca tanınmayan, onların geçmiş anlatılarında yer almayan ya da başka kültürlerle ait peygamberlerin hayatından örnek verilmesi, mesajın muhataba ulaşmasını imkânsızlaştıracaktır. Toplumun geçmiş algısı da gündelik dilin bir parçasıdır. Buna bağlı olarak, kıssaların anlamlarının araştırılması sürecinde yapılması gereken şey, bu anlatıların olgusal olanla uyumunu ortaya koymak ya da kıssaları günümüz tarih biliminin doğruluk kriterleri çerçevesinde değerlendirmek değildir. Kıssaların anlamı, bunları kullanan insanların gündelik hayatlarında oynadıkları rol ve fonksiyonlarında aranmalıdır.⁴²

Çalışmamızın sonucunu şu iki önemli tespitle ortaya koyabiliriz. Bunlardan ilki, kutsal metinlerin kendilerine özel bir dil kullanmadıkları ve geldiği toplumun gündelik diline bağlı kaldıklarıdır. Birinci tespitimizin doğal sonucu olan diğer tespitimiz ise, kutsal metinlerin kullandıkları dilin

⁴¹ Mehmet Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 75; Gezer, *Kur'ân'ın Bilimsel Yorumu*, 130.

⁴² Koç, *Din Dili*, 131.

ve dilsel unsurların, ideal bir dil formuna dönüştürülmemesi gerektiğidir. Diğer bir ifadeyle, bütün kutsal metinler için geçerli ideal bir dilsel kriter aramak boşunadır. Genel anlamda bütün kutsal metinler ve özel anlamda Kur'ân, hitap ederken muhatabın aşına olduğu gündelik dili kullanmışlardır. Mesajın iletilmesinde ve kendine özgü bir üst dil oluşturulmasında, gündelik birtakım kullanımları, mesajına uygun biçimde dönüştürürler. Kur'ân bir üst dil oluştururken bile, bunu yine gündelik dilden seçtiği kelimelerle yapmıştır. Bu sebeple, kutsal metinleri anlama çalışmalarında, hitap edilen toplumun gündelik diliyle ilgili her türlü ifade biçimi dikkate alınmalıdır. Özetle söyleyecek olursak; kutsal metinlerin anlamı, dönemin yaygın kullanım biçimlerinde yani gündelik dil kullanımlarında aranmalıdır.

Kaynaklar

- Akdemir, Ferhat. *Alvin Plantinga ve Analitik Din felsefesi*. Ankara: Elis Yayınları, 2007.
- Altınörs, Atakan. *Anlam, Doğrulama ve Edimsellik*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.
- Altınörs, Atakan, *Analitik Felsefe* (Der). İstanbul: Say Yayınları, 2008.
- Azimli, Mehmet. *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Blackstone, William T. *Dinsel Bilgi Sorunu/Felsefi Çözümlemelerin Dinsel Bilgi Sorununa Etkileri*. Trc. Tuncay İmamoğlu. İstanbul: Ataç Yayınları, 2015.
- Bor, İbrahim. *Analitik Dil Felsefesinde Dil, Düşünce ve Anlam*. 2. baskı. Ankara: Elis Yayınları, 2014.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- Demir, Gökhan Yavuz. *Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2007.
- Gezer, Süleyman. *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'ân*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008.
- Gezer, Süleyman. *Kur'ân'ın Bilimsel Yorumu (Bir Zihniyet Tahlili)*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009.
- Hahn, Hans. *Gereksiz Entiteler (Ockhamlı Usturası)*. Trc, Zeki Özcan. (Ankara: Birleşik Yayınevi, ts.)
- Hanfling, Oswald. *Philosophy and Ordinary Language*. London-New York Routledge, 2001.
- Jucker, Andreas H. - Taavitsainen, Irma (Edited). *Speech Acts in the History of English*. John Benjamins Publishing Company, 2008.
- Koç, Turan. *Din Dili*. 2. baskı. İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.

- Özlem, Doğan. *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*. İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2001.
- Özcan, Zeki. *Dil Felsefesi I*. İstanbul: Sentez Yayınları, 2014.
- Özcan, Zeki. *Dil Felsefesi III*. İstanbul: Sentez Yayınları, 2016.
- Özcan, Zeki. *Dil Felsefesi III*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2018.
- Özcan, Zeki. *Viyana Çevresi Üzerine*. Ankara: Birleşik Dağıtım Kitapevi, 2012
- Öztürk, Mustafa. *Meal Kültürümüz*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011.
- Rossi, Jean Gerard. *Analitik Felsefe*. Trc. Atakan Altınörs. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001.
- Sadock, Jerrold M. *Toward a Linguistic Theory of Speech Acts*. New York: Academic Press, 1974.
- Sezgin, Erkut. *Wittgenstein'in Ardından Beden ve Zihin Hareketleri*. İstanbul: Cem Yayınevi, 2002.
- Soykan, Ömer Naci. *Felsefe ve Dil*. 2. baskı. İstanbul: MVT Yayıncılık, 2006 .
- Tokat, Latif. *Din Felsefesi Yazıları*. Ankara: Elis Yayınları, 2015.
- Vanderveken, Daniel - Kubo, Susumu (Edition). *Essays in Speech Act Theory*. John Benjamins Publishing Company, 2001.
- Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Trc. Oruç Aruoba. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- Wittgenstein, Ludwig. *Felsefi Soruşturmalar*. Trc. Deniz Kanıt. İstanbul: Küyerel Yayınları, İstanbul, 2000.
- Kıran, Ayşe Eziler. "Dilbilim, Anlambilim ve Edimbilim". *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9/6 (Spring 2014): 719-729.